

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 40/2013.

UDK: 904:73.033.5(497.5 Medvedgrad)
Izvorni znanstveni rad

Sanja BERNARD
Hanamanova 16b
HR - 10000 Zagreb
sanjabernard3@gmail.com

Lavovi stupožderi u medvedgradskoj kapeli: razmatranje kulturnog mjesta u kulturnom krajobrazu Zagreba

Column-eating lions in the chapel at
Medvedgrad: observation of a cult place
in the cultural landscape of Zagreb

*„Smisao svakog predmeta u hramu jest figuracija kozmosa“
Filon Aleksandrijski¹*

Medvedgradske su skulpture bile rijetkom temom istraživanja. One koje su pripadale kapeli Sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu u novije su vrijeme podvrgnute iscrpnijoj povijesnoumjetničkoj analizi. Oktogonalna kapela s petosminskom apsidom stoji kao arhitektonski unikum 13. stoljeća u Hrvatskoj, krijući jednako jedinstvene i ponešto atipične modelacije te smještaj svojih figuralnih ornamenata. U ovome radu na primjeru lavova-stupoždera u apsidi ističemo manje očita značenja i veze sakralne skulpture s položajem u građevini, uvažavajući ovdje i njihov gorski ambijent, gdje arheologija i predaja mjesto utvrde prikazuju kao višestruko vrijedan lokalitet.

Ključne riječi: Medvedgrad, ranogotička skulptura, brončanodobna ostava, prapovijesni putovi, Kibela, Crna kraljica, francuski rudnici, kulturno mjesto, posvećeni kamen, oltar, heraldika, lav, templari, Jeruzalem

Romanička i ranogotička skulptura rijedak su nalaz u kontinentalnoj Hrvatskoj: istraživanja prostora između Save i Drave iznijela su na vidjelo tek stotinjak dijelova ili ulomaka plastike. Najveća dosad poznata nalazišta romaničke skulpture *in situ* su crkve i samostani u Rudini i Glogovnici te palas i kapela na Medvedgradu².

Osim posebnosti i brojnosti kapitela najljepšeg, najbogatijeg i najbolje sačuvanog ljevkastog romaničkog portala, prozorske ruže i ostalih detalja medvedgradske kapele, koji su još sasvim romanički ili se na njima isprepliće još iznimno jaka romanička tradicija s novim gotičkim oblicima i shvaćanjem, tu je na našem prostoru prvi put uporabljen osmerokutni oblik za lađu te poligonalni oblik za svetište, s još uvijek tradicionalnim shvaćanjem uloge zida³. Kapela je presvođena rebrastim svodom, a profilacije rebara u skladu su s ostalim spomenicima rane gotike (Gora, Topusko, Čazma). Građevna tehnika i format opeke podsjećaju na Čazmu, a isto vrijedi za profilacije trijumfalnog luka⁴. Osim izgubljene lunete, u kapeli se uz ulaz nalaze dva atlasa (polukapiteli s ljudskom glavom bez vrata i rukama pored lica), a nasuprot njima, iza oltara, dva polukapitela s glavama lavova-stupoždera (sl. 1, 2, 3, 5). U sredini svoda je znatno oštećeni zaglavni kamen, koji je vjerojatno nosio figuralni prikaz⁵.

Ne može se dovoljno naglasiti pojava figuralne plastike u medvedgradskoj kapeli: u njoj se nalazi najveća očuvana koncentracija biljnih i figuralnih polukapitela, kapitela i konzola unutar jedne građevine iz prve polovine 13. stoljeća u kontinentalnom dijelu Hrvatske.⁶ Motiv atlasa prisutan je u srednjo-

sl. 1. Polukapitel s lavljom glavom
(foto: D. Miletić,

Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda)

vjekovnoj plastici, no nije čest u Karpatskom bazenu, a kada se pojavljuje (Bény, Kalocsa, Aracs), nema osobine medvedgradskih⁷.

Jednako su iznimni medvedgradski stupožderi (sl. 1, 2, 3), koji su remek-djelo svoga doba u Karpatskoj kotlini, pa i šire. Unatoč oštećenjima, "... možemo doživjeti energiju i snagu čeličnog ugriža koja se spaja sa snenim izražajem i prekrasnim floralnim obrisom lica"⁸; u tim floralnim obrisima i rafiniranim valovitim površinama lavljih glava V. P. Goss naslutio je odjek rukopisa Villarda de Honecourta, čija je "ugarska epizoda" ponovno dobila na težini nedavnim istraživanjima I. Takácsa⁹.

⁷ V. P. GOSS, *Četiri stoljeća*, str. 214 i bilj. 187.

⁸ V. P. GOSS, *Četiri stoljeća*, str. 215.

⁹ V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 167, sl. 9. O utjecajima Villarda d'Honnecourta (Wilers de Honecort) na kasnoromaničku umjetnost i graditeljstvo vidi i: H. FOCILLON, *Art d'Occident. Le moyen âge roman et gothique*. Paris, 1938., str. 103 i bilj. 1. O pretpostavljenom d'Honnecourtovom posjetu Ugarskoj na poziv Bele IV. u: H. FOCILLON, *Art d'Occident. L'art des sculpteurs romans*. Paris, 1988., str. 209, 210.

¹ G. DE CHAMPEAUX - S. STERCKX, *Introduction au monde des Symboles*. Paris, 1989., str. 124 (prev. S. B.).

² V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations on the Chapel at Medvedgrad, Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., sv. 33, Split, 2006., str. 175. - D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu*, u: *Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Zagreb, 1987., sl.28-51.

³ D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa*, str. 45, 54.

⁴ V. P. GOSS, *Četiri stoljeća europske umjetnosti: 800-1200. Pogled s jugoistoka*. Zagreb, 2010., str. 214. - D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa*, str. 41 i dalje.

⁵ V. P. GOSS, *Četiri stoljeća*, str. 214. - D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa*, str. 25-26, 34, 36, sl. 47-51.

⁶ V. P. GOSS, *Četiri stoljeća*, str. 214. - D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa*, str. 50.

sl. 2. Polukapitel s lavljom glavom, poluprofil
(foto: D. Miletić,
Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda)

sl. 3. Polukapitel s lavljom glavom, profil
(foto: D. Miletić,
Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda)

Stupožderi se javljaju u romaničkoj skulpturi nekih crkava južne i jugozapadne Francuske, sjeverne Španjolske, Engleske, no u Karpatskom bazenu, pored medvedgradskog, poznat je tek jedan primjer, iz Somogyvára, iz kasnog 12. stoljeća¹⁰. Stoga takvo obilje kvalitetnih i sofisticiranih rano-gotičkih rezbarija, u građevini smještenoj na teško dostupnome mjestu, u gotovo zastrašujućem bespuću Medvednice, svakako intrigira. Blizina životinjskih likova i prostora svetišta - bilo u unutrašnjosti crkve ili na vanjštini - podrazumijeva njihov simbolizam¹¹; međutim, simbolika prizora u sakralnom prikazivanju ne mora biti tako eksplicitna kakvom je često nalaze istraživači¹². Simboličku interpretaciju svake životinje i cvijeta u (kasno)romaničkom

¹⁰ V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 169 i bilj. 25.

¹¹ A. SEMOGLU, *Le combat des animaux dans le décor religieux à Byzance après l'icoclasmé et sa référence eucharistique*, *Ikona*, 2, Rijeka, 2009., str. 122.

¹² V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 170-171.

razdoblju neki će autori smatrati uzaludnom. Tako Barral i Altet tvrdi da će se "svatko tko nepristrano istražuje faunu i floru gotičke skulpture 13. stoljeća suočiti s pukim umjetničkim djelom". No, isto izlaganje autor započinje s "...crkvena je umjetnost napokon i nepismenima omogućila razumijevanje Svetoga pisma"¹³.

Srednji vijek jest obilježen proturječjima crkvenih učenja i njezine umjetnosti, no medvedgradsku kapelu nemoguće je doživjeti u okvirima rečenih pretpostavka; u svojoj jednostavnosti ona je veoma sadržajna i enigmatična. Focillon je napisao da je ikonografiju katedrala 13. stoljeća u određenoj mjeri još uvijek određivala teologija i skolastika, dočim sveprisutna drevna simbolika prirodnih motiva dobiva mlađe lice uslijed procvata enciklopedistike, ali biblijske teme time nisu izgubile mističnost¹⁴.

¹³ X. BARRAL I ALTET, *Protiv romanike? Esej o pro-nađenoj prošlosti*. Zagreb, 2009., str. 16.

¹⁴ H. FOCILLON, *Art d'Occident. Le moyen âge*, str. 212-215, 219 i dalje.

Uzevši da lavlje glave nisu puki ures zabačene kapele na Medvedgradu, ovdje ćemo ponuditi nekoliko viđenja istog monumentalnog elementa sa arheološkog, povijesnoumjetničkog, religijskog i paleografskog stajališta.

*"Maledictum castrum Medue"*¹⁵ ili *locus sanctus*?

Tipično za plemićki grad, Medvedgrad se nalazi na teško pristupačnoj uzvisini: A. Horvat opisuje ga kao "teško osvojivi grad koji se mogao steći tek prijevaram i lukavstvom. Podignut na izvrsno odabranom platou osamljene glavice u šumovitoj Medvednici, upravo kao da je srastao s planinom u zagrebačkome zaleđu (kota 587), odakle je širok pogled sve do Bilogore i bosanskih i ličkih planina"¹⁶. N. Klaić, međutim tvrdi da su "u krivu svi koji ističu strategijsku važnost Medvedgrada jer on nije zamišljen niti strukturiran kao obrambena tvrđava izvan svih je prometnica i nije na vojničkoj cesti (*via exercitulis*)"¹⁷.

Miletić i Valjato Fabris prvi su se latili nezahvalnog problema kronologije podizanja Medvedgrada, vežući uz svaki sklop njegovu funkciju i nastanak u kronološkom slijedu promjene vlasnika i mogućih graditelja¹⁸. Odudara jedna od medvedgradskih kula, čiji je obrambeni karakter upitan, podignuta na najnepristupačnijem, južnom položaju koji štiti sama priroda terena¹⁹, te "izuzetno loše utemeljeni obrambeni zidovi, koji su svojim većim potezima podignuti na zelenom škriljevcu, kamenu slabe čvrstoće i otpornosti na atmosferilije"²⁰. I N. Klaić primjećuje kako Belin bijeg pred Tatarima u Dalmaciju nakon kraćeg boravka - *cum omni familia sua in partibus Zagrabiae* - implicira njegovo nepovjerenje u zidine i Medvedgrada i Zagreba²¹.

O povijesti raskošno urešene kapele pak ne znamo ništa (osim Kukuljevićeve crtice da je "god. 1254. ponositi grad konačno svršen, sa svijem kulami, dvoranami, s kapelom Sv. Filipa i Jakova i s prednjim zidom"²²), a najspornije je datacije s obzirom na okolnosti gradnje bedema, građevina unutar zidina i njezine vlastite stilske značajke²³. N. Klaić vjeruje kako upravo palas i kapela daju „kraljevski pečat“, i to Kolomanovoj mirnodopskoj *predtatarskoj* utvrdi²⁴.

I. Kukuljević Sakcinski pak navodi kako je samu gradnju utvrde inicirao zagrebački biskup Filip "da uzmogne čuvati i braniti svoje i crkveno blago" (*na najprikladnijem mjestu na briegu Medvednici, ne daleko od Zagreba, koji brieg zajedno s okolicom darova crkvi zagrebačkoj kralj Bela IV.*)²⁵. Izvori nadalje spominju kako je Bela IV. *preuzeo* Medvedgrad "da mu služi za *pohranu* kraljevskog blaga"²⁶. Ovaj navod izaziva na novo razmatranje.

Medvedgrad je doista čuvao blaga: nalazi vrijednih artefakata, od kojih najstariji datiraju iz bakrenog i brončanog doba, osvjedočili su prisutnost čovjeka na Malome Plazuru daleko prije izgradnje utvrde. Položajem je Medvedgrad privlačio unatoč neosvojivosti, ali pitanje je što je bila svrha boravka.

Visinska naselja uobičajena su u brončanom dobu, a 2. tisućljeće pr. Kr. u Europi i Sredozemlju obilježeno je podizanjem tvrdih kamenih zidina (gdje je kamen bio dostupan) na strmim brežuljcima, krševitim klisurama i promontorijima²⁷. Med-

¹⁵ I. K. TKALČIĆ, *Povijesni spomenici Zagreba*. Zagreb, 1889., str. cxxxviii, u: A. HORVAT, O slučajnim nalazima s Medvedgrada, *Iz starog i novog Zagreba*, 4, Zagreb, 1968., str. 26,32, bilj. 40.

¹⁶ A. HORVAT, O slučajnim nalazima, str. 25.

¹⁷ N. KLAJĆ, *Medvedgrad i njegovi gospodari*. Zagreb, 1987., str. 32-39.

¹⁸ D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, Kapela Sv. Filipa.

¹⁹ V. P. GOSS - V. JUKIĆ, Medvedgrad-Ócsa-Spiš, Some stylistic considerations, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., sv. 34, 2007., Split, str. 302, bilj. 32.

²⁰ V. P. GOSS - V. JUKIĆ, Medvedgrad-Ócsa-Spiš, str. 304.

²¹ N. KLAJĆ, *Medvedgrad*, str. 40-41.

²² D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, Kapela Sv. Filipa, str. 9, prema: I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Događaji Medvedgrada, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, Zagreb 1854., str. 33.

²³ N. KLAJĆ, *Medvedgrad*, str. 38. Kraljevski patronat u izgradnji starijeg dijela Medvedgrada snažno zagovara i V. P. GOSS, koji u figuralnoj i nefiguralnoj ornamentici nalazi veze Medvedgrada s ugarskim, a posredno i francuskim, kraljevskim radionicama (Porta Speciosa, Esztergom), s kraja 12. i prve polovine 13. stoljeća (vidi: P. GOSS - M. VICELJA, Some Observations, str. 167,171. - V. P. GOSS - V. JUKIĆ, Medvedgrad-Ócsa-Spiš, str. 296-297, 300, 303.) O povijesnim argumentima u korist predtatarske gradnje vidi: V. P. GOSS - V. JUKIĆ, Medvedgrad-Ócsa-Spiš, bilj. 13 i 32.

²⁴ N. KLAJĆ, *Medvedgrad*, str. 40-41.

²⁵ D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, Kapela Sv. Filipa, str. 41.

²⁶ A. HORVAT, O slučajnim nalazima, str. 28, bilj. 16.

²⁷ Za opći pregled vidi: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. III. Bronzano doba.* (ur. A. Benac), Sarajevo, 1983.

vedgrad to, međutim, nije bio, ili nam slaba istraženost, devastacija i denudacija terena priječi bilo kakvu tvrdnju, osim one da se na površini zemlje u blizini utvrde našlo slučajnih nalaza: polirane kamene sjekire, brončane šuplje sjekire s ušicom i v-ukrasom, te više komada brončanog nakita (narukvice otvorenih krajeva, karičice, trapezoidni privjesak) koji su, prema mišljenju K. Vinski-Gasparini, zajedno sa spomenutom brončanom sjekirom činile veću, dijelom otplavlenu ostavu iz 12. stoljeća pr. Kr.²⁸

Ostave se ukapaju u nuždi ili bijegu, ali i kao simbolična kulturna žrtva ili votiv. O značenju ostava govore njihovi položaji - voda, gorski prijevoj, kamenolom, blizina rijeke, pećina, močvara; one mogu biti vezane za prometnice i blizinu naselja²⁹. Na primjerima iz Alpa i Karpata T. Bader povezo je „putne žrtvene ostave“ - slučajne nalaze uz puteve - s prapovijesnim komunikacijama, naseljima i metalurškim središtima, a visinske je nalaze interpretirao kao žrtvu stočara i putnika prinesenu bogovima planina. U alpskom je prostoru najviše nalaza pronađeno na nadmorskoj visini od 1000 do 1500 m, a najbrojniji su u kasnom brončanom dobu³⁰. S obzirom na to da su slabi izgledi za sustavno arheološko iskopavanje Medvedgrada, ostaje nagađati o namjeni ovih nalaza i njihovoj povezanosti s mjestom. Zasad ostaje činjenicom da su svi predmeti, kao i mjesto odlaganja, pomno izabrani i kada su ostave deponirane mogli su imati vrijednost statusnog ili religijskog simbola, odnosno ritualnog predmeta.

Medvedgradska ostava svjedoči i o postojanju putova kroz Medvednicu. Osporavajući navod N. Klaić, V. P. Goss ukazuje na obližnje Rudarsko sed-

lo kao značajan položaj starog puta preko Medvednice kojim se prilazilo rudnicima iza vrha Sv. Jakova, te na putove koji vode preko njezinih zapadnih obronaka prema Savi kod Podsuseda³¹. Prapovijesni arheološki nalazi s područja današnjega Zagreba prate iste stare komunikacije. Tako je ostava istodobna te tipološki istovjetna medvedgradskoj otkrivena podno Gradeca u Dežmanovom prolazu (sadržavala je i srpove, koplje, grumenje bronce); dva brončanodobna mača s Jaruna i jedan iz Podsuseda, te šuplje sjekire - keltovi s Medvedgrada, Ščitarjeva i Podsuseda, kao pojedinačni nalazi, čak i uz pretpostavku o njihovu žrtvenom karakteru, svjedoče o trasama pretpovijesnih putova i riječnim prijelazima (svi datiraju iz 12.-11. stoljeće pr. Kr.). Nalazi grubo lijevanih i lomljenih brončanih čekića (u funkciji ingota) koji često prate ostave sjeverozapadne Hrvatske upućuju na mogućnost da se na zagorskoj strani Medvednice nalazilo metalurško radioničko središte³².

Ovdje se možda nazire motiv izgradnje Medvedgrada. Tako primjerice L. Dobronić navodi spor između templara i Kolomana iz 1239. godine oko zemalja u našičkoj i dubičkoj župi, u kojemu se spominju uvjeti eksploatacije ležišta zlata i srebra: *Očekivalo se, dakle u 13. stoljeću da će se u Slavoniji kopati dragocjene kovine*³³. Koliko je ovaj podatak mogao živjeti u sjećanju i predaji, možda pokazuju i tzv. "francuski rudnici" Medvednice koje je sredinom 19. stoljeća iskopao u potrazi za

²⁸ A. HORVAT, O slučajnim nalazima, str. 28 i bilj. 17, 18. – K. VINSKI GASPARINI, Prehistorijski nalazi s područja Zagreba i okolice, u: *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, izd. HAD-a, sv. 6, Zagreb, 1981., str. 116, sl. 51-9. – K. VINSKI GASPARINI, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. Zadar, 1973., str. 101, T. 75A. Inventar medvedgradske ostave tipičan je za ostave savsko-dravskog međurječja 12. stoljeća pr. Kr.

²⁹ H. POTREBICA - D. LOŽNJAK DIZDAR, Metalni nalazi kasnoga brončanog doba na prostoru Požeške kotline, *Opuscula Archaeologica*, 28, Zagreb, 2004., str. 27, 32-33, osobito str. 27 (o značenju brončanodobnih ostava i povijesti tumačenja tog fenomena).

³⁰ T. BADER, Passfunde aus der Bronzezeit in den Karpaten, *Communications Archaeologicae Hungaricae*, Budapest, 2001., str. 26 (prema: H. POTREBICA - D. LOŽNJAK DIZDAR, Metalni nalazi, str. 32-33).

³¹ V. P. GOSS - T. GUDEK, Some Very Old Sanctuaries and the Emergence of Zagreb's Cultural Landscape, *Peristil*, 52, Zagreb, 2009., str. 52, 15.

³² D. BALEN LETUNIĆ, Brončano doba, u: *Zagreb prije Zagreba*, Zagreb, 1994.-1995., str. 29. – K. VINSKI GASPARINI, Prehistorijski nalazi, str. 123. Predodžba o planini i pećini kao pragu svijeta duhova očitovale se već u nedalekoj špilji Veternici, svojevrsnoj paradigmi paleolitskog svetišta s lubanjama špiljskog medvjeda položenima u pobočne niše, s fragmentima ljudskih lubanja: M. MALEZ, Paleolitik na području Zagreba, u: *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, izd. HAD-a, sv. 6, Zagreb, 1958., str. 123-138. – M. MALEZ, Pećina Veternica kao paleolitsko nalazište s tragovima kulta medvjeda, *II. jugoslavenski speleološki kongres - Split, 1958.*, Ljubljana, 1961, str. 123-138. Po istim su značajkama poznate još dvije alpske pećine: Drachenloch (kod Vättisa u Švicarskoj) i Petershöhle u (Velden, Bavarska). Vidi u: J. NEUSTUPNY, *Praistorija čovečanstva*. Sarajevo, 1960., str. 55.

³³ L. DOBRONIĆ, *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb, 1984., str. 39-40.

srebrom (galenitom) imućni Kambrežanin Henri Carion. Za boravka u Hrvatskoj živio je i umro na starome posjedu Oršića u Gornjoj Bistri; u dvorcu je pronađena i talionica za preradu rude. Otvorivši rovove na sjevernoj padini zagorske strane Medvednice, Carion je izgradio i cestu od Bistre do rudnika³⁴. Francuski izvori kazuju da je svoje rudnike iz Bistre Carion usmjeravao prema rudnom ležištu Sv. Jakova, nadajući se srebru i ugljenu, premda su sva već bila iscrpljena, što ga je dovelo do bankrota³⁵.

Kukuljevićev napis o blagu koje i kralj i biskup pohranjuju na Medvedgradu vraća nas u kapelu o kojoj Miletić i Valjato Fabris pišu: "Zadovoljavanje religioznih potreba srednjovjekovnog čovjeka nije bila i jedina zadaća kapela u plemićkim gradovima. Za tu svrhu dostajao bi i mali prijenosni oltar, smješten u najreprezentativniji prostor palasa, što je bio čest slučaj u vrlo malim plemićkim gradovima. Ako je pak plemićki grad bio i kraljevski, kapela je prema potrebi i riznica. U njoj se čuvaju kraljevske insignije, ona je mjesto gdje najviše dolazi do izražaja kraljeva božanska legitimnost. Ona je nerijetko i sudnica. Budući da je kapela, uz palas, nejreprezentativnija građevina unutar plemićkog grada, ona najjuvjerljivije odražava snagu njezina vlasnika"³⁶. No, N. Klaić primjećuje da je Medvedgrad premalen da bi bio i sjedište kralja³⁷. Ukoliko palas i kapela pripadaju Kolomanovoj gradnji i kraljevom osobnom ukusu, šteta je tim veća što on poginuvši u ratu s Tatarima nije stigao uživati svoj novouređeni posjed. Da jest, znali bismo i kakve su namjere stajale iza gradnje u koju se upustio, po svemu sudeći dalekovidan i utjecajan investitor.

Medvedgradsko blago provlači se brojnim lokalnim legendama šireg zagrebačkog područja - tako primjerice o kraljevskoj zmiji-čuvarici blaga, o prokletstvu Medvedgrada, podzemnim prolazima prema Zagrebu - a njihovi su ih kazivači pamtili još u prošleme stoljeću³⁸. Zmija čuva zlato i pod brijegom u selu Jakovlje kod Podsuseda³⁹. Znakovito,

Medvedgrad ili njegovo podzemlje, u legendama čuva zmijolika kraljica ili Crna kraljica u pratnji svojih lavova i orlova, ili gavrana⁴⁰. Prokletstva i tabui oko pećina i gradina opažaju se u sličnim slovenskim pučkim (predrimskim) predajama: goleme zmije ("princeze") čuvaju blago i ruševine Ajdovščine i Rodika; ni danas se nitko ne usudi prići im, ili kopati obližnju prapovijesnu gradinu Vilin vrh (*Vilen vrh*)⁴¹.

Ajdovščina je i domicil Šembilje, ženskog "demon" (ili kršćanstvom demoniziranog poganskog božanstva) koji obilazi stare lokalitete oko humaka i planina. Kao "heroína prosvjetiteljica" podučavala je kovače tajnama kovanja, a narod vjeruje da tragovi njezinih brzih i gromkih željeznih kola ocrtavaju trase drevnih predrimskih putova⁴². Istražujući te predaje slovenski su kolege ustvrdili kako mreža "Šembiljinih staza" ne prati ni recentne niti srednjovjekovne glavne prometnice, čak niti rimske *viae publicae*, nego starije pretpovijesne komunikacije⁴³. Ime Šembilja slovenski autori etimološki izvode iz "Sibila", premda smatraju da ona, kao vozačica, nema mnogo zajedničkog s antičkim Sibilama⁴⁴. Međutim, mislim da ovaj nedvojbeni dijalektalni ekvivalent Sibili ima drugačiju osnovu, znamo li da sibile prorokuju i obitavaju u pećinama, a Šembiljina veza s rudnicima i podzemnim svijetom ispod stijena i gradina više je nego očita. Njezino ime može se dovesti u još izravniju vezu s imenom, pa i karakterom, anatolske Kibebe, koja se u brojnim varijantama i jezicima izgovara i kao Kiblis, Kibelis, Cibela, Sibel (sibila?). Jedna od italskih *Sybilae* izravno je utjecala na uvođenje kulta *Kibebe* u Rim⁴⁵, što bi objasnilo njihovu imensku i kultnu vezu. Šembiljina kola, također, pripadaju Kibelinoj ikonografiji, a ona će poslije poslužiti u procesijama s božičinim kipom u svetkovinama blagoslova polja (v. dalje).

³⁴ Vidi: www.speleolog.hr

³⁵ F. VIELLARD, *Litteratures Dialectales de la France, Diversité linguistique et convergence des destins*. Genève, 2001., str. 96.

³⁶ D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa*, str. 7.

³⁷ N. KLAJČ, *Medvedgrad*, str. 37.

³⁸ Vidi: Priče o Medvednici (s izvorima): www.pp-medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_kultura4.htm

³⁹ Isto.

⁴⁰ Vidi bilj. 38 i priču *Črna kraljica*.

⁴¹ B. SLAPŠAK - K. HROBAT, *Detecting Ritual Landscape in Oral Tradition: the Case of Rodik-Ajdovščina*, *Histria Antiqua*, 13, Pula, 2005., str. 305-306.

⁴² B. SLAPŠAK - K. HROBAT, *Detecting Ritual Landscape*, str. 302-306.

⁴³ B. SLAPŠAK - K. HROBAT, *Detecting Ritual Landscape*, str. 306.

⁴⁴ B. SLAPŠAK - K. HROBAT, *Detecting Ritual Landscape*, str. 306.

⁴⁵ M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*. London, 1977., str. 38.

Dajući fizičkom krajoliku kulturnu i kulturološku dimenziju, otkrivajući pritom i potencijal arheološkog nalazišta, predaje o “Šembiljinim stazama” približavaju nas još jednom stranom, ali davno udomaćenom ili sinkretiziranom lokalnom božanstvu, liburnskoj Sentoni. Kult joj je nepoznat, kao i ikonografija, ali rimski posvetni natpisi *Sentoniae* najkoncentriraniji su oko Labina i Plomina, gdje se nalazi i velik broj ilirskih visinskih utvrda⁴⁶. Ime joj je keltskog podrijetla, i prema galskim analogijama značilo bi “dobrog vodiča ili pronalazača putova” (epitet *sentonotios*; *sinto-* i *-sentum* u nazivlju oko Trieri, prema IE **sento* - cesta i putovanje)⁴⁷, što u području s rudnicima - poput labinskog - može ukazivati na stare, zaboravljene ili čak tajne putove znatlija, kao na Medvednici ili u Krasu i Notranjskoj.

Ako se iza ajdovske Šembilje krije barem jedan aspekt Kibebe, zanimljivo je razmotriti i paralelizam pratećih atributa medvedničke Crne kraljice, a to su: lavovi, orlovi i gavrani, s Kibelinim najstarijim atributima. Anatolska Kibela bila je prvo imenovano božanstvo intimno vezano uz planine i lavove, a kult joj seže još u 6. tisućljeće pr. Kr., kada se javlja kao tip *Velike božice majke* koja rađa na prijestolju podbočena parom lavova, lavica ili leoparda (terakota iz Çattal - Hüyük⁴⁸). Minojski pečatnjaci prikazuju je u središtu kretskog kulta stupa, pećine i planina, u hijeratskoj posturi, okruženu propinjućim lavovima, leopardima ili grifonima, a kojoj je simbol još vidljiv na “Lavljim vratima” mikenske citadele⁴⁹. U frigijskoj umjetnosti 8. stoljeća pr. Kr. kulturni atributi *frigijske božice-majke* uključuju lavove, ptice grabljivice te pehar⁵⁰.

Paleofrigijski natpis “*matar kubileya / kubilya*” iz svetišta u stijeni u Jazilikaji (6. stoljeće pr. Kr.) interpretira se kao “Majka planine”, što njezino ime kvalificira kao epitet, kakvi se javljaju uz redovito bezimene božice majke pojedinih anatolskih planina ili svetišta; prebivajući u pećinama, ona je „bo-

žica iz kamena”, a u frigijskom Pesinuntu štovana je i u obličju crnog meteoritskog željeza⁵¹. Reljefi na živim stijenama u okolici Efeza ponavljano ju prikazuju nasadenu na prijestolje, koje je katkad sama planina⁵². Kao *Terra Mater Petra Genitrix* štovana je i u rudnicima⁵³. Hezihijeva glosa (s.v. Κύβελα)⁵⁴ Kibelu opisuje kao “planinu u Frigiji, pećine, grobnice”. Sinkretizmom ili asimilacijom stopila se na Levantu s Ištar (Ašera; prate ju ljljani, lavovi i golubice) i Izidom, kojoj je imenski hijeroglif bio ideogram *praznog prijestolja*⁵⁶. Njezinom kamenom prijestolju i kolima koja vuku lavovi, helenistička grčka ikonografija pridružuje i krunu u obliku obrambenog bedema, “jer izabrana mjesta na zemlji nose utvrde i težinu gradova” (Lukrecije, *De Rerum Natura*, II, 594)⁵⁷. Opisana kao majkagora okrunjena bedemima, Kibela je gospodarica i planine i prijestolnice, čuvarica granica nepoznatog i divljeg, sveprisutna u grobnom kultu i kultu anatolskih vladara.

Za trajanja njezina kulta, koji je naposljetku osvojio i Rim⁵⁸, Kibelini lavovi čuvali su joj bokove: prolaze koji su simbolično ili doslovno vodili u unutrašnjost planine, pećine, podzemlje, grobnice i zidine kraljevskih zdanja. Konačno, i Salomonovo

⁴⁶ V. GIRARDI JURKIĆ, Putovima antičkih bogova u Istri (Paths of Ancient Gods in Roman Istria), *Histria antiqua, Katalozi i monografije* 3, Pula, 2009., str. 20-21, 25.

⁴⁷ G. OLMSTED, Gods of the Celts and the Indoeuropeans, *Archaeolingua*, Budapest, 1994., str. 352.

⁴⁸ M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*, sl. 4-5. T. 5.

⁴⁹ M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*, str. 12-15, sl. 1-5, T. 3,5,6.

⁵⁰ E. SIMPSON, Phrygian Furniture from Gordion, u: *The Furniture of Ancient Western Asia*, (ur. G. Herrmann), Mainz, 1996., str. 198-201.

⁵¹ M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*, str. 22, 38.

⁵² M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*, str. 20.

⁵³ M. ELIADE, *Kovači i alkemičari*. Zagreb, 1983, str. 59, 41. Najstariji natpis na protokanaanskom (semitskom) alfabetu, oko 1500. pr. Kr., potječe iz egipatskog rudnika tirkiza na Sinaju (Serabit El-Kedem) i glasi „Gospodarici”: W. CULICAN, Primorski narodi Levanta, u: *Osvit civilizacije* (ur. S. Piggott), Beograd, 1969., str. 160.

⁵⁴ *Leksikon antičkih autora*. Zagreb, 1996., s.v. *Hesihije iz Aleksandrije*.

⁵⁵ N. THEODOSSIEV, Mountain Goddess in Ancient Thrace: The Broader Context, *Kernos*, 15, Liège, 2002., str. 325 i bilj. 5.

⁵⁶ Usp. M. VIŠIĆ, *Književnost drevnog Bliskog istoka*. Zagreb, 1993., str. 337 i bilj. 67. U Kibelinom i Izidinom prijestolju već se nazire značenje pripisano kršćanskoj Bogorodici - *Sedes Sapientiae*, koju po arhaičnom istočnjačkom kanonu skulptura sve do gotike prikazuje kao vladaricu u naslonjaču s djetetom na koljenima. O razlikovanju lika Bogorodice u romanici i gotici vidi: H. FOCILLON, *Art d'Occident, Le moyen âge*, str. 163, 212. - X. BARRAL I ALTET, Gli animali nel mondo figurativo: riflessioni di un medievalista, *Ikon*, 2, Rijeka, 2009., str. 256-257.

⁵⁷ M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*, str. 56.

⁵⁸ Po nalogu Sibilinskih knjiga 204. godine pr. Kr. Kibelin meteorit prenesen je iz Pesinunta u Rim. (M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*, str. 38.

prijestolje, smješteno iznad šest stuba, podupirala su dva lava (1 *Kralj* 10:18-20)⁵⁹.

Koliko je dubok trag ostavila Kibela u europskim pučkim (!) predajama i pretkršćanskim kultovima, govori i opis Grgura Turskog živahne svetkovine Berekintije u Burgundiji u 6. stoljeću: narod ju je zazivao za zaštitu i rodnost svojih vinograda, dok je njezin kip u kolima, praćen procesijom, prolazio krajem⁶⁰. Zanimljivo je da je još u Grgurovo doba stanovništvo galijskih ruralnih predjela pamtilo stari Kibelin epitet, *Berekynthia*⁶¹, prema njoj posvećenoj planini u Frigiji. Isti se običaj u Francuskoj nastavio s čudesnim "ustoličenim" kipom *ste. Foy* (Conques), u čemu Focillon vidi jedno od izvorišta romaničke skulpture⁶².

Crna kraljica, barem ona iz jedne od brojnih medvedničkih pripovijesti, mogla bi dakle biti shvaćena kao homolog arhetipske čuvarice planinske gradine, pećine, rudnika, prijestolja (- poljubiti ju značilo je zakraljiti se⁶³!), zaostao prema svoj prilici u sjećanju brojnih putujućih metalurga i kame-norezaca.

Laički rečeno, graditelji Medvedgrada prepoznali su prednosti mjesta kakve mi još nismo uspjeli razložiti na zadovoljavajućoj znanstvenoj razini. Na takvom se položaju, između povijesti i prapovijesti, svjetovnog i svetog, našao i Medvedgrad - što ga čini usitinu rijetkim lokalitetom.

Ures kao amblem

Pitanje cistercitskih utjecaja ili posredništva na medvedgradske figurale kapitele kapele Miletić i Valjato Fabris ostavljaju otvorenima, no ističu kako se pri razmatranju "uvođenja gotičke sakralne arhitekture u Slavoniji razmjerno malo pažnje pridaje viteškim redovima, prije svega templarima i njih-

vu utjecaju na širenje novih oblika, posebno s obzirom na to da što su gotovo svi pripadnici tog reda bili francuski vitezovi, a imali su posjede i kuće u Hrvatskoj od druge polovine 12. stoljeća. Stoga je zanimljiva usporedba detalja i sklopova medvedgradske kapele s građevinama koje su tada nastajale ili su već postojale u sredinama koje su mogle imati utjecaj na razvoj graditeljstva u Hrvatskoj potkraj 1. polovine 13. stoljeća⁶⁴. Međutim, još je neriješeno pitanje koje su elemente romanike sa sobom donijeli templari i ivanovci, a koji su prodrli u Hrvatsku drugim putovima⁶⁵.

Pojava gotike u kontinentalnom dijelu Hrvatske podudara se i s vrhuncem širenja cistercitskog reda prema srednjoj Europi i naglim gospodarskim procvatom Zapada, što se odražava i na naše krajeve; prati ga kulturni razvoj, jačaju veze sa Zapadom; u to doba svećenstvo iz ugarskih i hrvatskih zemalja posjećuje pariški univerzitet, a te veze pospješuju hodočašća i unutarnja organizacija crkvenih redova⁶⁶.

Barral i Altet pak upozorava da je "nakon polaganog dozrijevanja u 12. stoljeću - tada se još služi romaničkim obrascima - gotika svoj zamah doživjela u 13., vladajući bez prekida i u 14. i 15. stoljeću, gubeći potom naklonost elita nakon 1500-ih; međutim to vrijedi samo za područje sjeverne Francuske. Jug 13. stoljeća još poznaje jedan zakašnjeli romanički stil, a većina europskih zemalja slijedi francuske primjere tek sa zakašnjenjem"⁶⁷.

Kapela, nastala u zenitu francuske gotike, očito ne podliježe toj *provincijalnoj retardaciji* i jasno svjedoči o bitno manjim udaljenostima ugarskih, hrvatskih i francuskih žarišta kulture: osim ženidbom kćeri francuskoga kralja Ljudevita II., Bela III. otvorio je svoju zemlju zapadnoeuropskim utjecajima i naklonošću vitezovima-redovnicima, položivši i sam križarsku zakletvu. Širenje templara i ivanovaca u Hrvatskoj može se dakle smatrati oblikom kraljevih veza s francuskim velikodostojnicima, jednako kao i potrebom križara da na svojim tegob-

⁵⁹ U umjetnosti i obrednim tekstovima dinastičkog Egipta par lavova koji gledaju na suprotne strane, leđima podupire dvogubi simbol obzora, sedlo iz kojega se rađa Sunce; u slikarstvu pravoslavnih ikona motiv *gorskog sedla* predskazuje božansku objavu: A. TRADIGO, *Icons and Saints of the Eastern Orthodox Church*. Los Angeles, 2006., str. 218.

⁶⁰ *Gregory of Tours: Glory of the Confessors*. (Prev. R. Van Dam) Liverpool University Press, 1988. – Usp. M. J. VERMASEREN, *Cybele and Attis*. str. 83.

⁶¹ A. LUBOTSKY, *The Old Phrygian Areyastis-inscription, Kadmos*, 27/1, Berlin, 1988., str. 14. Usp. *Aen.* IX, 80-88; X, 219-45.

⁶² H. FOCILLON, *Art d'Occident, Le moyen âge*, str. 162-163.

⁶³ Vidi bilj. 38.

⁶⁴ H. FOCILLON, *Art d'Occident, Le moyen âge*, str. 49-51 (usporedbe se prvenstveno odnose na cistercitske crkve u Čazmi i Kostanjevici).

⁶⁵ L. DOBRONIĆ, *Viteški redovi*, str. 180.

⁶⁶ D. MILETIĆ - M. VALJATO FABRIS, *Kapela Sv. Filipa*, str. 53.

⁶⁷ X. BARRAL I ALTET, *Protiv romanike*, str. 370. Ovi me se općenito misli na „periferiju“ (V. P. Goss, usmena komunikacija).

nim putovima susretnu i dobiju pomoć od svojih sunarodnjaka⁶⁸. Obraćanje Ugarske na kršćanstvo omogućilo je razmjerno jeftin i siguran put za sve veći broj hodočasnika koji su od 11. stoljeća nadalje putovali iz Zapadne i Srednje Europe u Svetu zemlju⁶⁹. Imajući to u vidu, već je Ladislav I. osnivao samostane u Zali i Somogyu koji su se nalazili na putu kojim su morali prolaziti hodočasnici prema Rimu (zapadno od Blatnog jezera), jer je lakše bilo proći ravnicom mimo Alpa nego prijeći preko njih; onuda su morali prolaziti i oni koji su išli u Svetu zemlju jer je bilo dobro doći do nizina velikih rijeka Mure, Drave, Save, Dunava i Morave⁷⁰. Ladislavu je zacijelo trebala još jedna postaja na hodočasničkom putu. Položaj Zagreba uz Savu, na mjestu gdje ona postaje nizinska plovna rijeka, bio je vrlo prikladan. Osnivanje biskupskog sjedišta moglo je popuniti prazninu na hodočasničkom putu, što je moralo mnogo značiti u atmosferi iz koje su papa Urban II. i propovjednik Petar iz Amiens promicali ideju o oslobođenju Svete zemlje (I. križarski rat, 1096.-1099.)⁷¹. I u smislu sakralne umjetnosti hodočašća dramatično mijenjaju percepciju Božjega lika i Svetoga pisma: interesom za sveta mjesta nastajala je nova predodžba o tjelesnosti i očovječenosti Boga, njegovoj opipljivoj prisutnosti i izloženosti ljudskim patnjama.

Tako promatrana medvedgradska kraljevska kapela, svojim likovnim programom, u divljem gorskom ambijentu Medvednice, doista je profinjeno sklad suprotnosti kakve gotovo anticipira sama *Apologia ad Guillelmum* sv. Bernarda od Clairvauxa;

privlačnost lijepih crkvenih uresa uzmiče pred kobnom privlačnošću nakaznih - a "hibridne su forme prema definiciji kontradikcija prirode"⁷².

Jedna od tih forma jest stupožder za oltarom kapele. Specifičan motiv stupoždera s grimasom zubate zvijeri čest je u crkvama na jugu i jugozapadu Francuske, te na sjeveru Španjolske i u Engleskoj⁷³. Učestalost stupoždera u pokrajini Saintonge vezuje ih uz glavnu hodočasničku rutu prema Santiagu de Compostelli, a dekoracija im datira u kasno 11. i rano 12. stoljeće⁷⁴. To je područje udajom Eleonore Akvitanske za Henrika Anžuvina (Henry II.) 1154. godine pripalo engleskoj kruni; suradnja francuskih monaha i kraljevskih osoba rezultira podizanjem samostana i crkava diljem Francuske i Španjolske. Time se objašnjava bliskost crkvenih dekoracija tih područja osobito u učestalom motivu lava (ili radije, hibridne zvijeri) koji proždire ili stupoždera⁷⁵. Međutim, stupožderi su i kao ikonografski motiv rijetkost u ovom dijelu Europe, a medvedgradski ni po modelaciji nemaju analogija⁷⁶.

S obzirom na to da je često zloslutan simbolizam "zapjenjenog" lava u crkvenoj umjetnosti, izniman je i njihov "uzvišeni" položaj u apsidi, iza same oltarne menze, što je jedinstven slučaj u Hrvatskoj (sl. 5). Taj je ikonografski kuriozum upravo karakterističan za skulpturu francuske romanike⁷⁷. Tada se, po prvi put u povijesti kršćanske ikonografije, prikazi zvijeri i demona srađuju s božanskima u središtu posvećenog prostora i njegovim istakama. Počevši od ulaza u crkvu ti likovi dospijevaju u unutrašnjost, prelazeći na stupove kora, okružujući i glavni oltar (Saint-Pierre, Chauvigny)⁷⁸. U kapeli Sv. Stjepana zagrebačke katedrale ričući lav uvijen u lisnati vijenac krasi pak zaglavni kamen⁷⁹.

⁶⁸ Bela III. položio je križarsku zakletvu koju nije stigao ispuniti za života, prenijevši svoj zavjet na sina Andriju. Putujući u (četvrti) križarski rat Andrija je sudjelovao pri posveti zagrebačke katedrale (N. Klaić ovo osporava, vidi: N. KLAJČIĆ, *Medvedgrad*, str. 36 i bilj. 1) a cijela organizacija njegova križarskog pohoda, sigurno putovanje u odlasku i povratku sa svim troškovima bili su u rukama templara. Nastavljajući tradiciju svog oca Bele III., i Andrija i Emerik su podržavali dobre veze s templarima i obilato su im iskazivali naklonost. Prema Krčeliću, već je za kraljevanja Stjepana III. (1162.-1172.) zagrebački biskup bio templar Bernard, kada red još nije bio raširen u Hrvatskoj; Bernard je uživao toliku milost kralja da je ovaj dao templarima mnoge posjede u Slavoniji i Dalmaciji (L. DOBRONIĆ, *Viteški redovi*, str. 178).

⁶⁹ L. DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb, 1991., str. 4.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

⁷² C. RUDOLPH, *Bernard of Clairvaux's Apologia as a Description of Cluny, and the Controversy over Monastic Art*, Gesta, 27/1-2, Cluny, 1988., str. 128.

⁷³ V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 167.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 169-170, bilj. 25.

⁷⁶ V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 170, 175. U Karpatskom bazenu poznat je tek jedan lav-stupožder, iz Somogyvára, datiran u 12. stoljeće.

⁷⁷ B. RUPPRECHT, *Romanička skulptura u Francuskoj*. Beograd, 1975., str. 37-38.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ A. DEANOVIĆ, *Biskupska kapela Sv. Stjepana Prvomučenika u Zagrebu*. Zagreb, 1995., str. 12, 22.

sl. 4. Grb s leopardovom glavom „jessant de-lys“
(prema: Fox - Davies, 2007, fig.332)

Ures glava posebno je zanimljiv: šuplje lavlje orbite rese parovi velikih ukošenih ljljlana, a zrcalna slika latica spojenih posred čela tvori srce⁸⁰. Sličnih se kompozicija u skulpturama lavova ne nalazi ni u Hrvatskoj niti u susjednim zemljama⁸¹.

Jukstapozicija lavljih glava u svetištu još ih uže asocira s arhetipom heraldičkih kompozicija: običaj prikazivanja svetih predmeta (ili lika božanstva) između dvije sučeljene krilate životinje (ili zvijeri) bio je raširen čitavim Sredozemljem i Bliskim istokom mnogo prije pojave kršćanske umjetnosti; antitetški lavovi, grifoni, geniji i demoni redovito stražare uza sveti kamen ili drvo⁸². Ovi se elementi mogu i ne moraju shvatiti simbolički, ipak ističu se jednako snažno u Bibliji (1 Kr 7:15-26; Ez 41:17-19) i u kraljevskom znakovlju. Heraldička pravila definiraju se u stoljećima romanike i rane gotike, a heraldički lav se po prvi put javlja u grbu Anžuvi-

naca (*lion rampant*)⁸³. Povijest heraldike bilježi da je stariji oblik “fleur-de-lys” bio *au pied nourri* ili, u starofrancuskom, *en lonc*, odnosno, *a pié coupé* (bez horizontalne prečke i donjeg dijela)⁸⁴. Fox Davies navodi i heraldički znak glave ili maske “leoparda” (lav bez grive; zgodimice i bez donje čeljusti) kojemu iz tjemena i njuške izbija fleur-de-lys (*leopard affronté jessant de-lys*, sl. 4). Podrijetlo tog amblema autor nalazi u Fiziologu iz godine 140. koji opisuje panteru kao svetu životinju, simbol Krista, kojoj je dah miomirisana, a predočen je kao plamen⁸⁵. Leopard je u Bibliji često poistovjećen s lavom⁸⁶; slično se događalo s panterom i lavom u heraldici.

Stup i stijena kao početak crkve

Pripovjesti o patrijarsima, Abrahamu, Izaku i Jakovu, povijesna su svjedočanstva o osvajanju Svete zemlje. Tlo se posvećivalo jednoličnim ritualnim radnjama koje su se ponavljale oko najdrevnijih elemenata kulta: uspravnog kamena, žrtvenika ili žrtvenog stola, pećine, stabla i izvora. Sjedinjeni, ti elementi predstavljaju bit prvotnog oblika svetog mjesta⁸⁷.

Tekst ceremonije posvećenja crkve i posvećenja oltarnog kamena izrijeком navodi *Post 28:17*: “Kako je strašno ovo mjesto! Zaista ovo je kuća Božja, ovo su vrata nebeska!” i “Jakov od kame-

⁸⁰ Usp. H. FOCILLON, *Art d'Occident, Le moyen âge*, str. 103-104, fig. 24. Usp. C. RUDOLPH, *Bernard of Clairvaux's*, str. 128.

⁸¹ Vidi bilj. 21.

⁸² E. GOBLET D'ALVIELLA, *La migration des symboles*. Paris, 1894., str. 114. Usp. *Maiestas Domini* iz Sv. Lovre u Zadru. Heraldičke posture lavova uz Krista: vidi Moissac, timpanon (B. RUPPRECHT, *Romanička skulptura*, T. 33).

⁸³ A. C. FOX DAVIES, *A Complete Guide to Heraldry*. New York, 2007, str. 172 i dalje: usp. navod o Hadrijanovu novcu s legendom *Restituri Galliae* na kojemu je Galija prikazana kao žena koja drži ljljljan. Ljljljan ili sličan konvencionaliziran prikaz cvijeta već je u prapovijesti imao svoje visoko mjesto u kulturnoj i vladarskoj ikonografiji gotovo svih starih kultura između Europe, Azije i Afrike. U Europi je pravi heraldički ljljljan, o čijem se nastanku još raspravlja, kakav se pojavljuje u štitovima, grbovima i pečatima od 12. stoljeća nadalje, prikazan tipiziran već na galskom novcu od 3. stoljeća pr. Kr. do 1. stoljeća po Kr. Usp. zlatnike Karnučana, Ambiana/Belovačana, Osizma u: G. OLMSTED, *Celtic art in transition during the first century BC, Archaeologia*, Budapest, 2001., T. 57, 89. Neki istraživači heraldike i povijesti simbola „francuskom ljljljanu“ odriču botaničko podrijetlo; o alternativnim značenjima, kontroverzama i povijesti tog amblema vidi: M. PASTOREAU, *Traite d'Heraldique*. Paris, 1979.

⁸⁴ C. RUDOLPH, *Bernard of Clairvaux's*, str. 128.

⁸⁵ A. C. FOX DAVIES, *A Complete Guide*, str. 172, fig. 332.

⁸⁶ P. STEFANOV, *The Lion and the Leopard in the Bible. Ikon*, 2, Rijeka, 2009., str. 47-52.

⁸⁷ G. DE CHAMPEAUX - S. STERCKX, *Introduction au monde*, str. 200, 203.

na načini žrtvenik i po vrhu mu izlije ulja". U toj invokaciji biskup ponavlja obred kakav su nekoć izvodili patrijarsi, a Jakovljevi kamen prototip je današnjih oltara, mističan simbol u središtu kršćanskog kulta. Praktični naputci francuske Biskupske komisije za provedbu liturgije prema odluci Drugoga vatikanskog koncila sukladni su toj tisućljetnoj tradiciji: prema tom dekretu⁸⁸ "oltarni stol ili posvećeni kamen mora biti iz jedinstvenog prirodnog komada kamena koji ne smije biti sipljiv; (...) oltar mora imati naravni oblik pravokutnika ili četvorine; (...) svaki oltar mora imati najmanje jednu kamenu stubu za svoje ležište: na svetome mjestu, sve što neposredno okružuje oltar je presveto"⁸⁹.

No, zašto je *Jakovljevu kamenu* dan toliki značaj? Na putu prema Haranu Jakova u Kanaanu za tječe noć; usnuvši na nekom *kamenu* ukazaše mu se anđeli koji se uspinju i silaze *ljestvama*, a zatim mu Bog objavi sudbinu Izraela. "Rano ujutro Jakov uzme onaj kamen što ga bijaše postavio pod glavu, uspravi ga kao stup i po vrhu mu izlije ulja. Ono mjesto on nazva Betel, dok je ime tome gradu prije bilo Luz⁹⁰ (*Post* 28:18, 19)." *Stup* označava dimenzije svetog mjesta i njime započinje ritual, u kamen se smješta Božja prisutnost - "on postaje *bêt El*, 'kućom Božjom', čime se tumači naziv Betel⁹¹, i prima pomazanje uljem, kao kulturni čin. Ali takve su postupke izvodili u kanaanskoj religiji i u svem semitskom svijetu, pa su ih Zakon i Proroci poslije osudili. Pa i ovdje, uz zamišljaj o Božjem prebivalištu na zemlji, stavlja se duhovnije shvaćanje: Betel, to su *vrata neba*"⁹².

Jeruzalemska Biblija tumači da su pak *ljestve* u Jakovljevu snu "radije bile stube koje vode u nebo po mezopotamskoj predodžbi, kojih su simbol bile

kule na katove, *zigurati*"⁹³. Najstariji poznati zigurat, podignut u sumerskom Eriduu oko 3500. godine pr. Kr. bio je ujedno i prototipom monumentalne hramske arhitekture: bog hrama smatran je vječnim vlasnikom zemljišta koje mu je posvećeno. Stoga je bio običaj da se dotrajali hram zazida i zatrpava, ponekad zajedno sa statuama i amuletima (koji su, također, bili božja svojina); na zatrpanom hramu gradio bi se drugi, a u Eriduu je bilo toliko nagomilanih ostataka prijašnjih građevina da se novi hram izdizao visoko nad okolnom ravnicom⁹⁴.

Jakovljeve ljestve najpoznatiji su primjer *Scalae Dei*⁹⁵; one ostaju simbol - kojemu se teolozi 12. stoljeća neprestano vraćaju - slijeda i hijerarhije duhovnih stanja, mistične spoznaje; "uspeća duše što polazi od svijeta osjetilnog i uzdiže se prema *shvatljivom*"⁹⁶.

Takva mjesta nadnaravnih susreta, spoznaja i žrtvenih prinosa uvijek su na povišenu tlu, to su mistični "pupci svijeta"; gore kušanja, blaženstva, preobraženja, kalvarije i uzašašća. Psalmi skandiraju uspon prema tim vrhuncima.

Planina povezuje zemlju i nebo; sveta planina je središte svijeta, a hram se izjednačuje s planinom, pećinom, kriptom i svodom. Salomon je svoju mudrost izmolio na planini Gibeon (1 *Kr* 3:4); Krist doživljava iskušenja, preobraženja i uzvišenja na gorama Tabor i Gerizim⁹⁷. U počecima kršćanstva gore su simbolizirale središta inicijacije, što su ih stvorili pustinjiski isposnici⁹⁸. I u Starom zavjetu ima tragova mitološkog simbolizma praiskonske ili kozmičke gore: visoke gore, *nalik utvrdama*, simboli su sigurnosti (*Psalam* 30, 1)⁹⁹.

Ista shema vertikaliziranog kozmosa povezuje simbolizam svetog/aksijalnog brda, humka, kamene gomile, stabla i kamena. U oblike litijske kratofani-

⁸⁸ *Documentation catholique*, 19. 09. 1965., prema: G. DE CHAMPEAUX - S. STERCKX, *Introduction au monde*, str. 202.

⁸⁹ *Directives de la Commission épiscopale française de liturgie*, 20. 06. 1965 i *Doc. cath.*, 19. 09. 1965., prema: G. DE CHAMPEAUX - S. STERCKX, *Introduction au monde*, str. 202.

⁹⁰ Hebr. „badem“. U židovskoj predaji Luz je boravište besmrtnosti, podzemni grad. (J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*. Zagreb, 1994., s.v. badem; pećina).

⁹¹ Poslije se ime mijenja u Betlehem, „kuća kruha“.

⁹² R. DE VAUX, *Post* i II *Sam* (prijevod i bilješke) u: *Jeruzalemska Biblija*, (prev. na hrvatski A. Kresina, K. Višaticki), Zagreb, 1996., str. 40-41 (bilj. h i a uz *Post* 28:10-20).

⁹³ Isto.

⁹⁴ M. E. L. MALLOWAN, Početak civilizovanog života: Mesopotamija i Iran, u: *Osvit civilizacije*, (ur. S. Pig-gott), Beograd, 1969., str. 67.

⁹⁵ Neki cistercitski i kartuzijanski samostani nose ime *Scala Dei*. J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*, s.v. ljestve.

⁹⁶ J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*, s.v. ljestve.

⁹⁷ G. DURAND, *Antropološke strukture imaginarnog*. Zagreb, 1991., str. 213.

⁹⁸ J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*, s.v. gora.

⁹⁹ J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*, s.v. gora.

je ulaze i uzdignuti oltari: humci, kamene gomile, obelisci i plosnato kamenje natrljano krvlju¹⁰⁰; kalvarije i peroni. Ti su *loci sancti* iako su tijekom vremena prožimani novom vjerom, zadržali esenciju prethodne; oko njih nastaje sinkretizam kršćanske liturgije obogaćene urođeničkim poganskim običajima i navikama. Lokalne legende i kultovi starih božanstava, predaka i heroja-prosvjetitelja interpretiraju se kao epizode života svetaca; s kršćanstvom se njihova imena upisuju u krajolike u kojima su osnivali crkve, crpili vodu, sudili i ubijali zmajevе. Takva se mjesta ističu znakovitim toponimima i pučkom etimologijom (navedimo u Zagrebu tek po koji primjer - od Kamenitog stola, do Jakova, Petra, Roka, vezanih uz *stijene*; Mihaela i Jurja vezanih za *sunčane planine*); zgrađena su i/ili opetovano posvećena menzama, kriptama i bunarima ranokršćanskih i srednjovjekovnih crkava¹⁰¹.

Taj "religiozni proces kontinuirane promjene" kakav smo već opazili u legendama o Medvednici i Medvedgradu značajan je za područja izoliranih populacija u osnovi vezane za zemljoradničku ekonomiju: u teoriji je riječ o žilavoj kulturnoj praksi ukorijenjenoj u određeni prostor, koja mijenja samo izvanjsku pojavnost, ali ne i osnovu. "Novo" religiozno iskustvo uključuje se u stariji kontekst i kroz složene interakcije dolazi do apsorpcije "starih" religioznih iskustava u "novu" religioznu predstavu¹⁰². Poistovjećenje s prastanovnicima u pravilu

uključuje i preuzimanje njihove povijesti, a integracija drevnih lokaliteta u povijesni niz "naše" prošlosti čin je takva prisvajanja. Za razliku od lociranja naselja, arheolozi se suočavaju s mnogo većim problemom pri identifikaciji izoliranih svetih mjesta; smatramo li mjesta kulta trajnim obilježjima u prostoru, to nije stoga što su ona istaknuta i prepoznatljiva, nego je to prežitak ili sjećanje na religioznu praksu i vjerovanja na specifičnim lokacijama ili oko njih koji održavaju živima njihova značenja i obilježja¹⁰³.

Ariel ili *Har-El*: Zvijer na kušnji

Lav je zvijer, simbol i metafora koju obilježavaju posvemašnja proturječja. U standardnim interpretacijama i alegorijskim moralizacijama biblijskih i bliskoistočnih tema - prema egzegezama, Fiziologu i bestijarijima - udomaćio se kao čuvar, koljač, predator slabih i kvarnih, izvor tjeskobe pristupniku svetome mjestu; kraljevski dostojanstven i krotak pred božanskim; Krist sudac i onaj koji ubija Krista - jaganjca.

No, medvedgradski se lavovi nalaze u svetom prostoru, u apsidi, gdje laik ne zalazi; u toj posvećenoj zoni, koja se poima kao prostor raja i budućega svijeta, neprimjerena je svaka misao ili sjećanje na čin nasilja, osude i kazne.

Romanički su figuralni kapiteli, kao novi instrument sadržinskog iskaza, postali omiljena mjesta demonskog kruga, a njihov je pomak u samo svetište bio moguć samo za trajanja francuske romanike¹⁰⁴. U romaničkoj umjetnosti, i to upravo u monumentalnoj skulpturi, čini se da je rastao taj strah pred mnogoličjem stvari. Sasvim nova klima - drugačija od one kada demoni, iskešene maske, psi pakla, proždiruće čeljusti koje gutaju ljude i hibridne nakaze borave u kodeksima i šarama na tkaninama - nastaje kad postanu veliki i stalno prisutni na stupovima, portalima, fasadama ili apsidama¹⁰⁵. U toj jezovitosti sigurnost uljeva samo Bog čiji će dolazak "razlučiti stvari iz njihovih smjesa i odvojiti blaženstvo od prokletstva"¹⁰⁶.

Neki su autori, međutim, primijetili da se u 29. poglavlju *Apologiae* Bernardovo antitetisko nizanje

¹⁰⁰ J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*, str. 107, 290.

¹⁰¹ Usp. postupak proroka Ilije na Karmelu s Baalovim žrtvenikom (1 Kr 18:20-35) u cijelosti sačuvan posvetni natpis iz crkve Sv. Jurja u Siriji (Ezra), podignute u 6. stoljeću na poganskom kulturnom mjestu opisuje kako je *kuća Božja* zamijenila *prebivalište demonu*, C. WALTER, *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*. Ashton, 2003., str. 114-115. - V. P. GOSS, A reemerging world prolegomena to an introduction to an earlier medieval art between the Sava and the Drava rivers, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., sv. 32, Split, 2005., str. 94-98. - V. P. GOSS, Hiding in: Veles the Snake in the Landscape of medieval Slavonia, *Ikon*, 2, Rijeka, 2009., str. 263-270. - V. P. GOSS - T. GUDEK, Some Very Old Sanctuaries, str. 7-26. Za primjere s juga Hrvatske vidi: T. BURIC, Perunovo brdo (monte Borun) - prilog poznavanju poganske slavenske toponimije u Kaštelima, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 38, Split, 2011., str. 59-81.

¹⁰² K. HROBAT, Ustno izročilo o lintverju kot indikator ritualnega prostora antične skupnosti Ajdovščine nad Rodikom, *Studia mythologica Slavica*, 7, Ljubljana, 2004., str. 74.

¹⁰³ B. SLAPŠAK - K. HROBAT, Detecting Ritual Landscape, str. 303.

¹⁰⁴ B. RUPPRECHT, *Romanička skulptura*, str. 37-38.

¹⁰⁵ B. RUPPRECHT, *Romanička skulptura*, str. 34-35.

¹⁰⁶ B. RUPPRECHT, *Romanička skulptura*, str. 34.

čudovišnih oblika ne odnosi na čudovišta *per se* (lavove je kategorizirao kao *zvijeri*). Postoji mišljenje da njegovo izbjegavanje imenovanja i osude stvorova poput baziliska, grifona i zmaja ima razloge u njihovu visoku podrijetlu u patrističkoj literaturi¹⁰⁷. Uostalom, Klement Aleksandrijski još u 5. stoljeću piše: “Bog je zmaj koji uranja u grudi onoga kojega želi posvetiti”¹⁰⁸. Načelno, ta su polutanska obličja simboli nepovjerenja ranog i visokog srednjeg vijeka u jednoznačnost i pouzdanost “opažajnog svijeta”, u nestalnost i oprečnost njihova značenja¹⁰⁹.

Možda se ključ nalazi u jeziku. Lav se spominje u Bibliji oko 160 puta; u hebrejskom jeziku mnogo je riječi za lava, ali rabe se uglavnom figurativno, ili kao poimenični pridjevi¹¹⁰; moderni prijevodi ne podučavaju čitatelja o nijansama značenja kakve su u izvorniku često odlučivale o smislu izvještaja. *Ariel*, *'aryeh*, *har'el* i *haro'eh* primjeri su takve metonimije.

Prorok Samuel, prema *Septuaginti*, spominje “*dva sina Ariela iz Moaba*” (*Sam 2,23:20*), dok ih Jeruzalemska Biblija prevodi kao *dva junaka*¹¹¹. U svom obraćanju Jeruzalemu, Izaija ga dvaput naziva *Arielom* (*Iz 29:1-3; 33:7*); P. Auvray, bibličar i jedan od prevoditelja Jeruzalemske Biblije, komentira u bilješkama kako se to ime različito tumači: “*U Iz 33:7 'er 'ellam* (hebr.) nejasno je i nagađa se da označuje Jeruzalem; najčešće ga povezuju s rječju *har'el* kojim je Ezekijel nazvao *gornji dio oltara, ognjište*, na kojemu su palili žrtve; to bi označavalo sakralni karakter grada (redovito bogoslužje u Hramu)”¹¹².

sl. 5. Medvedgrad, kapela Sv. Filipa i Jakova, pogled prema svetištu s lavovima stupožderima (foto: D. Miletić, Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda)

U *Iz 21:8* pak čitamo: “*A stražar viknu: povazan, Gospodaru, stojim na stražarnici, čitavu noć na straži prostojim*”. U komentaru doznajemo kako u posebnom Izaijinom rukopisu pronađeno u Kumranu 1947. u tom retku stoji riječ *haroeh*, “*stražar, doslovno onaj koji promatra*”; ali u masoretskom tekstu Izaijine knjige umjesto “*stražar*” stoji - “*lav*”, hebrejski *'aryeh*¹¹³.

U ovim tumačenjima zamjetno je da ne *presuđuju* ralje: *lav* ponuđenih starohebrejskih aliteracija priziva budnost, uspravljanje i stremljenje prema vrhu koji se osvaja mudroču, hrabroču i poniznošću. I ponovno, to su odlike arhetipskog uspona, hodočašća, ka kraljevstvu Božjem.

Međutim, u polisimbolizmu motiva ralja nalazi se i onaj pretkršćanski motiv *inicijacijske uloge*

¹¹³ P. AUVRAY, *Iz, Ez*, str. 1090, bilj. *i* (*Iz 21:8*).

¹⁰⁷ C. RUDOLPH, *Bernard of Clairvaux's*, str. 131 i bilj. 17. Usporedi T. D. E. A. DALE, *Monsters, Corporeal Deformities, and Phantasms in The Cloister of St-Michel-de-Cuxa*, *The Art Bulletin*, 83-3, New York, Sep. 2001., str. 427-428, u: *Sermones in Psalmum „Qui habitat“* sv. Bernard pak opominje kako *otrovnica, bazilisk, lav i zmaj* djeluju kao đavolja sredstva na odgovarajuća ljudska osjetila.

¹⁰⁸ G. DURAND, *Antropološke strukture*, str. 275, bilj. 661.

¹⁰⁹ B. RUPPRECHT, *Romanička skulptura*, str. 34.

¹¹⁰ Primjerice, “*lavljeg lica*”; “*ričući*”; “*uznositi*”; “*razjaren*” - *kao lav*. Iscrpan pregled svih hebrejskih (i arapskih) aliteracija i značenja te njihovih mjesta u Bibliji: www.bible-history.com/isbe/L/

¹¹¹ R. DE VAUX, *Post i II Sam*, str. 353 i bilj. *h* i *hh* (uz *II Sam 23:20*).

¹¹² P. AUVRAY, *Iz, Ez*, (prijevod i bilješke) u: *Jeruzalemska Biblija*, (prev. na hrvatski A. Kresina), Zagreb, 1996, str. 1098., bilj. *d* (*Iz 29:1*).

*životinje koja proždire*¹¹⁴; u skulpturi francuske romanike, koja umnogome slijedi galske koncepcije, lav (vuk, medvjed) koji guta čovjeka, *le monstre androphage*, simbol je *metamorfoze*, prolaska kroz smrt¹¹⁵. Lavovi - ljudožderi klešu se i nad romaničkim kršćanskim grobovima: sam lav je simbol uskrsnuća¹¹⁶. Bliskost ideja nastavlja se utjecajem starozavjetnih apokrifa, koji u 12. stoljeću motiv dezintegracije tijela grešnika u raljama Pakla promiseću u metaforu *ponovnog rođenja* u savršenome obliku *kroz ralje lava*, zmaja ili morskog čudovišta¹¹⁷.

Zaključak

Focillon je "romaničku religiju" opisao kao misterij (*tonnere du Sinai*), a gotičku čovjekoljubivom (*le Dieu fait homme*)¹¹⁸. Korjenitu promjenu u percepciji Božjeg lika i svetopisamskih značenja, kakvu prati i likovna umjetnost *prijelazna stila*, donose križarski ratovi i hodočasnička iskustva svetih mjesta: ondje je nastajala nova predodžba o tjelesnosti i očovječenosti Boga, njegovoj opipljivoj prisutnosti i izloženosti ljudskim patnjama.

Medvedgradski lavovi-stupožderi nalaze se na razmeđi svjetova, stilova i *objava*; smješteni u apsidi flankiraju oltar čiji su i sami simbol. *Formosa deformitas* tu stječe najjaču silu privlačnosti: poziv na transformaciju. Planina kao boravište olujnih oblaka, zvijeri i Kibebe, gospodarice kamenog prije-stolja, pećina, rudnika i grobova, istodobno je i *axis*

mundi, božje stubište i vrhunac iznad osnove. Sveti simbolički lanac: Bog - gora - grad - kula - utvrda - hram - središte svijeta proizlazi u svoj svojoj punoći iz stihova Psalma 48; gora je put koji vodi u nebo. Ali ona je i šuplja: pećina, i labirint koji joj prethodi, okuplja rudare, čuvare skrivenih blaga, istodobno bivajući u osi koja prolazi planinom, a koja se poistovjećuje s osi svijeta¹¹⁹.

Medvedgradska brončanodobna ostava i gotička kapela začudna su dijakronija izabranog kulturnog mjesta između 12. stoljeća pr. Kr. i 13. stoljeća po. Kr.; smatramo li kulturna mjesta trajnim obilježjima u prostoru, to nije stoga što su ona istaknuta i prepoznatljiva, nego su ona prežitek ili sjećanje na religioznu praksu i vjerovanja na specifičnim lokacijama ili oko njih, koje održavaju živima njihova značenja i obilježja.

Gotičkim lavljim glavama heraldika tek daje predznak onoga što im pripisuje bogati predkršćanski (ali ne i neznabožački) imaginarij. Teško je zamisliti da Pakao počinje u apsidi¹²⁰, lavovi koji gutaju stupove svetišta prije obećavaju preporod, nego što prijete prisutnima u kapeli. Ambivalentnost lava nam potvrđuje jednako neuhvatljiv izričaj starozavjetnih proroka kao što je onaj romaničkih nadgrobni kamenova, gdje lav proždire čovjeka da bi ga oslobodio, lišio smrtnosti.

Uspom prema Medvedgradu doista ima najbolje opravdanje - u njegovu svetištu.

¹¹⁴ G. DURAND, *Antropološke strukture*, str. 271.

¹¹⁵ H. FOCILLON, *Art d'Occident, Le moyen âge*, str. 28-29. – G. DE CHAMPEAUX - S. STERCKX, *Introduction au monde*, str. 276-278.

¹¹⁶ G. DE CHAMPEAUX - S. STERCKX, *Introduction au monde*, str. 278, T. 85, s romaničkim nadgrobni kamenom iz Husabyja: dva lava u raljama drže ljudsko lice.

¹¹⁷ T. D. E. A. DALE, *Monsters*, str. 423-4.

¹¹⁸ H. FOCILLON, *Art d'Occident, Le moyen âge*, str. 211-212.

¹¹⁹ J. CHEVALIER - A. GHEERBRAND, *Rječnik simbola*, s.v. pećina.

¹²⁰ Usp. V. P. GOSS - M. VICELJA, *Some Observations*, str. 169, 171.

Sanja BERNARD

Column-eating lions in the chapel at Medvedgrad: observation of a cult place in the cultural landscape of Zagreb

Given that from its misty beginnings Medvedgrad has been divided in terms of construction, ownership and purpose between the most eminent ecclesiastical and secular rulers of that epoch, up to the moment when it was buried by the devastating earthquake at the end of the 16th century, it is as if its fate has tied it to the ground it stands on.

This article is meant to be a modest contribution to the research of the cultural landscape through the often doubtful traces of legendary places and sanctuaries. Holy sites are not created nor ever fully conquered by men, but once discovered, they are permanently marked by them. By using the example of the column-eating lions in the apse of the late Romanesque-Gothic chapel at Medvedgrad, we tried to show how a motif or ornament can be a guideline or deception in the course of time periods and aspirations that shaped Medvedgrad. Taking particularly into account the time of the creation of the sculptures, as well as their precise and sophisticated creation, along with everything earlier stated from the expert point of view, we recall the heraldic meaning of the same motifs; the same motif can at the same time be examined in relations of biblical hermeneutics that educated donors of such structures could have been aware of. The lion received much space in iconographic art studies of

Christianity and it is almost superfluous to repeat all visual interpretations of the bestiary; we therefore emphasize here the possibility of the meaning of the lion which actually the writers and speakers of the original language of the Holy Scripture gave to it.

Items from the prehistoric hoard with jewellery from the area of Medvedgrad were, by their probability (according to statistics and analogies), placed there as sacrificial offerings, by which means this place receives a sign of a cult place. It is explained by related and in the prehistoric time widespread beliefs in divine mountains and rocks, as they also played their role in the very early beginnings of Christianity: the first divine revelations, offerings, devotions and alliances were held at selected locations in forbidden mountains; a vivid testimony about this with countless examples is provided by the Bible itself, starting with the book of Genesis. The Old Mediterranean worshipped also the Great Anatolian goddess who had a mountain and a pair of lions beneath her feet or throne: in her iconography, unchanged for thousands of years, the relation between the royal throne with (stone) lions and a mountain is permanently emphasized. This metaphor could also be used to describe the full circle of history of the fortress above Zagreb.